

УДК 811.161.2'282.2

Анатолій ПОПОВСЬКИЙ

ГОВІРКОВІ РИСИ СЕЛА ПАЛЬМИРІВКИ П'ЯТИХАТСЬКОГО РАЙОНУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті висвітлюється історія заселення говіркового масиву та його живомовні особливості на рівні фонетичних, морфологічних, лексичних та синтаксичних рис сучасного місцевого мовлення.

Ключові слова: говірка, міждіалектні контакти, міграційні рухи, фонетико-морфологічні, лексичні та синтаксичні живомовні чинники.

Говіркова організація степового масиву України, який сформувався внаслідок дозаселення та переселення із основних (старожитніх) діалектних масивів і належить до категорії «молодих». Загальновідомо, що старожитні говори достатньо вивчені, проте порівняно молоді до них – степові - почали досліджуватися лише в другій половині ХХ століття такими вченими, як С.П.Бевзенко, В.С.Ващенко, М.С.Вербовий, В.А.Височина, П.Ю.Гриценко, Г.М.Денисенко, Й.О.Дзензелівський, В.П.Дроздовський, Ф.Т.Жилко, І.Г.Матвіяс, А.М.Мукан, Я.Д.Нагін, А.М.Поповський, С.П.Самійленко, З.С.Сікорська, Л.С.Терешко, Л.Д.Фроляк, В.А.Чабаненко, Т.Г.Шевченко та ін. Проте значна кількість пунктів обстежуваного ареалу лишилася поза увагою діалектологів. Це стосується й говірки села Пальмирівка П'ятихатського району Дніпропетровської області, формування й розвиток якої відбувався в основному шляхом дозаселень села протягом ХХ-ХХІ століття жителями з різних регіонів країни, в основному західних та східних.

Географічно село Пальмирівка знаходиться в безпосередній близькості до середньонадніпряньського та степового говорів південно-східного наріччя української мови. Оскільки внаслідок постійних міграційних процесів межі говорів є «розмитими», а жива народна мова Південної України «являє собою своєрідний мовний тип, який дуже близький до середньонадніпряньських говорів, не тільки територіально, але й якісно, за ознаками мовної сутності» [1; 12]. В Атласі української мови мовлення мешканців цього регіону представлено лише трьома населеними пунктами – село Жовте (873), село Лозоватка (875), місто Жовті Води (877) [АУМ II частина]. Але ґрунтовне вивчення мовних особливостей новожитніх говірок вимагає згущення мережі обстежуваних населених пунктів, оскільки не можна повно охарактеризувати живе мовлення степової території, базуючись лише на описі говірок трьох населених пунктів. Лише суцільне дослідження живомовних рис усіх населених пунктів дасть змогу виявити системний характер говірки і допомогти сформувати повноцінну картину загального стану сучасних степових говорів.

© Поповський А., 2017.

Мовна організація говірки села Пальмирівка, на відміну від старожитніх говіркових масивів (поліських, південно-західних), дуже близька мовній системі середньонадніпрянських – основи української літературної мови, яка характеризується однорідністю граматичних форм і має незначні відхилення від норм сучасної української літературної мови, що функціонують як паралельні форми поряд з основними (фонетичні, граматичні, лексичні, синтаксичні). У процесі історичного розвитку мовної системи вони поступово нівелювалися, але деякі з них і до цього часу в живій розмовній мові не втрачають активності.

Оскільки вчення про діалекти української мови постійно розвивається, загальний стан сучасних народних говорів відзначається новими суспільно-економічними та культурними обставинами життя їх носіїв, «активним наростанням нових для називання реалій, активізованим контактуванням з різними мовами та діалектами, зокрема близько спорідненими, особливо активними взаєминами з літературно-національною мовою» [2; 6].

Важливу роль у формування говірки будь-якого села відіграють міграційні процеси. Певний вплив на хід розвитку пальмирівської говірки мало дозаселення в кінці 80-х – на початку 90-х років жителями Рівненської області, які прибули сюди після трагедії на Чорнобильській АЕС. Проте міграційні процеси тривають й донині. Мовлення пальмирівців постійно розвивається, збагачується новими лексичними особливостями.

Протягом всього часу існування села, а це більше як два сторіччя, міграційні процеси в ньому були постійним явищем, внаслідок чого місцеве мовлення зазнавало впливу мовних носіїв інших діалектних масивів. Особливості взаємодії цих елементів із говіркою села, а також їх співвіднесеність із літературними нормами української мови – один з найважливіших аспектів нашого дослідження.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше здійснюється аналіз мовних особливостей говірки села Пальмирівки, загальний стан якої відзначається новими суспільно-економічними та культурними обставинами сучасного життя її носіїв, активним наростанням нових для називання реалій і контактуванням з різними мовами та діалектами, зокрема близького споріднення, особливо активними взаєминами з літературно-національною мовою. Діалекти як результат тривалого розвитку в різні епохи зумовлюють нові вимоги у їх дослідженні, навіть в обстеженні, у способах фіксації фактів, тобто назріло питання переоцінки усього досягнутого в цій ділянці науки та завдання в організації нових дослідницьких заходів. Необхідно на системному фоні розрізнити хоч би основні синхронні зрізи, що відображають діахронічні нашарування у досить тривалому формуванні; «треба привернути увагу не тільки до регулярних та стійких явищ, а також і до перехідних, проміжних та найбільш рухливих, зокрема так званих паралельних. Саме вони тепер відзначаються підвищеною активністю в діалектному житті» [2; 8].

Село Пальмирівка заснуване в кінці XVIII- початку XIX століття. Нині в ньому проживає 514 мешканців. Місцеве населення поповнювалося переселенцями з тодішньої Чернігівської губернії. З розповідей старожилів села відомо, що наприкінці XVIII століття місцевий поміщик Вишневський за двох собак - Пальму і Миру виміняв дванадцять кріпацьких селянських сімей з Чернігівщини і дав населеному пункту назву Пальмира на честь тих собак. У 1859 році в селі було 62 двори з населенням 427 чоловік» [3; 704]. З 1888 року господарство Вишневських занепало і вдова засновника Віра Вишневська з великими боргами від першого чоловіка виходить заміж за Коцебу Петра

Оттовича, німця за походженням, сина видатного російського мореплавця та дослідника нових земель - Коцебу Отто Євстахійовича.

За свідченнями «Довідкової книги Катеринославської єпархії 1913 року» парафіян Вознесенської церкви у 1913 році було 1800 осіб, в селі було 2 школи: церковно-приходська і земська. Церковно-приходська школа була заснована у 1907 році. Навчання проходило в хаті заможного селянина. Це була школа на три класи, в якій навчалось близько 20-ти дітей, яких навчав відставний солдат Конончук Микита Климович.

І донині в селі проживають нащадки чернігівських родин: Філімоненки, Жукоцькі, Негоди, Дідки, Пушкарі.

Важким для селян був початок колективізації. Не вистачало реманенту для обробітку землі. На той час у 202 оселях жили 872 селянина. За радянських часів зруйнували церкву, побудували просторий сільський клуб, конюшні, ферми, школу. Та на перешкоді перебудови і мирного життя стала фашистська Німеччина. Більше двох років тривала окупація села. У боротьбі з німецькими окупантами відзначилися і його мешканці - Герой Радянського Союзу Яків Терентійович Дідок, 46 пальмирівців за бойові заслуги нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу, 135 – медалями «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.»

За переписом 2001 року населення становило 514 осіб, демографічна ситуація донедавна часу мала тенденцію до зменшення кількості населення внаслідок суттєвого перевищення смертності над народжуваністю, а також негативного сальдо міграції.

У повосенний час відбувається значне дозаселення Пальмирівки жителями різних регіонів, а саме в пошуках роботи та кращих умов життя для своєї сім'ї до села із сусідніх сіл і районів Дніпропетровської області та інших областей, сусідніх держав (сім'я Оришкевичів приїхала із Білорусії) переїжджають родини Бабабенків, Богодирів, Бондаренків, Волчків, Гладушів, Гунченків, Ковальчуків, Кокошків, Кривохатів, Мусіних, Оришкевичів, Приндів, Покидюків, Скотаренків. Проте важливим періодом дозаселення Пальмирівки вважається 1990 рік, коли жителі західних регіонів України після аварії на ЧАЕС переїхали сюди. Нині ж село налічує 500 жителів, котрі в основному зайняті у сфері сільського господарства.

Фонетичні особливості

Фонетична система пальмирівської говірки зазнала досить тривалого процесу формування. Це зумовлено постійністю й непереривністю міграційних рухів, що відбувалися в цьому населеному пункті, освітні заходи в якому почалися лише на початку ХХ століття. Протягом минулого століття мовна система пальмирівської говірки не досліджувалась, що й не може не викликати наукового інтересу.

Система вокалізму

Говірка села Пальмирівка, як і літературна мова, мають шість голосних фонем: /a/, /o/, /y/, /e/, /и/, /i/. Всі вони звучать виразно, чітко і за вимовою своєю нічим не відрізняються від відповідних фонем літературної мови, реалізуючись у звуках [a], [o], [y], [e], [и], [i]. Лише у певних фонетичних умовах /o/, /e/, /и/ зазнають певних змін.

Незалежно від місця наголосу в слові, від твердості чи м'якості сусідніх звуків фонема /a/ рефлексується як [a]: *'мати, піс''н'ами, 'син'а, оди^е'нока, х'вил'а, 'бат'ко, при'ли'ват', гар'мошка, к'лад^м'ка, 'бат'ков'і, де^н'тина, нази'валос'а, 'мамо, 'каждиі, с'а'д'ајут, ve'c'іл':а, коро'ваі, поба'лакат'.*

На місці етимологічного [о] за законами граматичної асиміляції (можливо під впливом російського чи північноукраїнського мовлення, успадкованого переселенцями з Чернігівщини, у деяких словах вживається [а] – поширеність гіперичного «акання», яке полягає у повному або частковому заступленні ненаголошеного [о] звуком [а]: *па'ра, о'двез'ли, па'пало, ка'лому, рад'ом, бистра^о, адвез'ли, зва'ну, па'зд'равіу, пахми'лиц'а, ха'т'ілос', атн'равили, бо'рто'вожу, ма'ло'ду, а'б'іди, а'д'не, л'ето^ам, хара'шо, са'лома*.

Простежується закономірний перехід давніх *о, е > і* в новозакритих складах: *пол'із, погр'іб'і, оскolk'іу, с'ом'ім, сп'е'вал'і, пот'ім, об'в'ішениї, воз'ме* і разом з тим тут поширені паралельні форми без чергування: *рад'іст' – радост'!*; *кам'ін' – камен'!*; *с та'кої радост'м'у..*

Ненаголошений [е] частково або повністю переходить в [и], [і]: *вики^е нуло, ни^е отда'дут', сад'е'ка, ме'н'і, ве'р'нулас'а, не'ре'жи'ли, при'т'о'с'тавит', о'двез'ли, шофи'ра, не'ре'риу, при'моу'л'али, не'по'гано, де'тина, не'далеко, ни'дос'татки, не'ре'ночу'вали, пере'їжжали, ос'в'ітле'н'і.*

У ряді слів замість загальноновживаного [и] вживається [і] і навпаки: *го'ри(и)щ'е, зи(и)ма, полу'ч' ілос, в'і'їхат', ја'ки'х, в'і'їчи'їс'а, соб'і'рајуца, чо'ло'ви'к, рос'ч'ітивајут, од'інацатиї, погу'л'ал'і, зі'моју, за'с'ерд'іца, шут'л'іv'іје.*

Поруч із гіперичним «аканням» зустрічаються випадки повного або часткового заміщення [о] в ненаголошеній позиції звуком [у]: *со'б'і'раје, чо'ло'ви'к, у'н'ат', по'жа'р'тујут', со'бе, ку'р'іу, до'дому, ро'б'іли.*

Також зустрічаються на місці етимологічного [і] вживання звука [у]: *скруз', пуд* (прийм.); а також на місці [о]: *зо'зул'а, со'б'і'раје, чо'ло'ви'к, у'н'ат', по'жа'р'тујут', ро'б'іли.*

У словах-запозиченнях замість літератуного [і] після губних вживається живомовний [и]: *ми'нута, поми'дор..*

Система консонантизму

Система приголосних говірки пальмирівців істотно нічим не відрізняється від консонантизму сучасної української літературної мови. Місцеві особливості спостерігаються у поширеності деяких фонем в асимілятивно-дисимілятивних явищах, в окремих спорадичних звукових змінах, у твердості – м'якості приголосних тощо. Проте вони були нечисленними, не різко відмінними від літературної норми, а досить близькими до неї, через що й можна з'ясувати їх довготривале паралельне функціонування поряд з основними формами.

Поряд з основними формами слів із звукосполученням [дж], [дз] зрідка виступають форми з фрикативними [ж], [з]: *куку'руза, 'зеркало, пере'їжжали, дж'м'іл'.*

Вставний [й] у позиції після [м] зберігається або переходить в [н]: *м'јасо – м'н'асо.*

Деякі форми слів здебільшого вживаються без приставних [в], [г], зрідка [ј]: *л'ухо, ос', о'р'іх, о'гон'.*

Також пальмирівській говірці характерне пом'якшення шиплячих у позиції перед [а]: *кур'ч'а, к'руч(ч')а, шч'ас'лива, пле'ч'ах, зам'і'чали, нач'а'ли, полу'ч'ајіц'а, д'і'їч'ат, с'і'ч'ас,* або отвердіння як при подовженні шиплячих у словах типу *к'лоч'а, об'лич'а, 'ноч'у: прош'чајуц'а, не'чеца,* так і втраті їх довготи *к'лоча, в'ін'ача,* а також спорадичне пом'якшення [ч] перед [е] та [у] або в кінці складу: *наре'ченом, мал'оу'нич'е, 'тис'ачу, чере'ницеју, 'бол'ач'е, їд'і'вач'ку, па'оч'еред'і, 'хоч'е, 'рич'еч'ка, 'веч'еру, 'род'і'оу, 'фортч'к'і.*

Іноді [х], [хв] у живому народному мовленні заступаються [ф]: *'фіст, пофалиўс'а, фораба, пофал'на*; паралельно *'тухлі – туфлі, кофта – кохта*.

Поряд із твердим [р] у кінці складу, який усталився в літературній мові як норма, вживається [р']: *оп'ст'р'іл'ували, погр'іб'і, кер'іуни'кам, ву'р'ажинах; дво'лур'ідним, па'оч'ер'ід'і, ку'р'іу, чо'тири, с'і'рожа, зу'ст'р'ілис'а, т'р'іста, чо'тир'і, рад'н'інк'і, по'радок, ра'бују, т'е'т'еру, в'еч'еру, ко'торије, пр'і'вкла*.

Також трапляється часкове або повне оглушення дзвінких приголосних, яке наявне як і в кінці складу, так і в кінці слова: *гот, 'ваи'ко, па'губ'н, 'соб'твен:иї, к'лад'ка, шоп'б, ваи'ке, 'голот', 'вил'із'с, т'аи'ких, в'ім'цуралас', 'берез'с, по'л'із'с, оп'ст'р'іл'ували, 'погр'іб'н, без'п'латно, на'рот', оп'шим, з'в'ім'си, 'кож'на, не'по'лад'ки, нап'риклад'м, оп'шем, 'л'ох'к'іх*.

У зворотних дієсловах – ствердіння або часткове ствердіння [п'], а також [с'] перед [а] (звичайно в зворотній частці [с'а]): *зв'ла'јеца, соб'і'рајуца, ост'маласа, по'добалосо, повер'талосо, ост'ал'іса, роз'іш'л'іса, в'і'уч'ілас, розда'вали'с, ст'ес'н'ајуца*, але спостерігаємо паралельне літературне пом'якшення: *зби'ралис', насп'і'вајуц':а, нап'лач'уц':а, в'ім'цуралас', ве'р'нулас'а, зв'ім'к'іл'с', с'ход'ац':а, назу'вајец':а*.

Майже відсутній перехід приголосних [д], [т], [з], [с], [зд], [ст] у [дж], [ч], [ж], [ш], [ждж], [шч] у дієслівних формах першої особи однини теперішнього часу: *хо'д'у, кру'т'у, во'з'у, но'с'у, їзд'у, пус'т'у, під'ход'у, хо'д'у, при'нос'у*.

Морфологічні особливості

Морфологічні особливості говірки села Пальмирівка простежуються у вигляді паралельного вживання літературних норм та діалектних проявів. Таке явище в мовленні є наслідком міграційних та урбаністичних процесів, через які в пальмирівську говірку проникають мовні елементи приміських та міських говірок і функціонують паралельно з тими, які функціонують у мовленні місцевих жителів.

До мовних паралелей увага лінгвістичної науки була привернута вже давно. З'ясовано, що вони є однією з форм розвитку мови, можуть бути проявом її поступу. Відзначено, що паралелі особливо часто виступають у живому, зокрема діалектному мовленні. Вони тут наявні на всіх рівнях мовної структури, функціонуючи з однаковим навантаженням або виявляючи тенденцію до розширення функцій і особливо – активності вживання.

В опублікованих у 20-х – 60-х роках працях дослідників мови міста й приміських поселень (Б. Ларін, А.Іванов, Г. Данилов, В.Шадура та ін.) тільки вказувалося на наявність у них паралелей, а саме ж це явище мало з'ясовувалося і коментувалося. А між тим воно заслуговує на увагу мовознавців, вимагає глибокого й докладного вивчення, потребує широкого ілюстрування та витлумачення, а особливо у зв'язку з аналізом мови населених пунктів, де урбанізація спричиняє інтенсивні міжмовні та міждіалектні контакти.

Паралельні форми в говірці дуже широко виявляються в словозміні, часто підсилюються фонетичним варіюванням. Вони створюють своєрідне обличчя говіркової морфології. Розглянемо основні із паралельних явищ у говірковій словозміні, привернувши насамперед увагу до словозміни іменників.

Клична форма в звертаннях вживається поряд із формами називного відмінка: *ко'зач'е; зап'ятаї, коза'ч'ен'ко; леб'ідон'ко; прив'і'тай, бат'ку!*

Родовий, давальний, місцевий відмінки однини іменників чоловічого роду особливо часто допускають варіювання флексій: *у шистде'с'ат н'јатому го'ду зда'вала ек'замен; не' знају, ѱ'ја'к'ім 'год'і при'їхаѱ; аѱ'тобусом 'їхали з ба'зар'а; о'це так 'п'ізно з ба'зар'у; с' того 'года; не' пройшло і 'году*.

У давальному відмінку однини іменники чоловічого роду мають паралельні закінчення **-і, -у (-ю), -ові**. Тут виявляються наслідки взаємодії загальнонародної мовної норми і особливостей місцевих говорів: *зробили чолов'яку оне^н'рац'їју, ж'їн'ки 'ран'ше слухалис' чолов'їка, го'дили чолов'їков'ї*.

Орудний відмінок однини іменників жіночого роду характеризується закінченнями **-ою** і **-ой**: *с се^н'ст'роју, с ку'моју; 'пор'ад з доч'кої*.

Іменники мішаної групи чоловічого роду в орудному відмінку однини мають закінчення **-ом**: *ро'била у с'їл'со'в'ем'ї 'сторожом, а по'том 'вистроїли дом із^с г'лини і із^с со'ломи /ук'рили kami'шом*. Флексія **-ом** виступає в іменниках чоловічого роду м'якої групи: *в'їн бу'у у'чител'ом*.

У місцевому відмінку іменників чоловічого роду м'якої групи виступає закінчення **-ові**: *на куп'ц'ов'ї була но'ва кух'вайка*. В орудному відмінку іменників м'якої і мішаної груп жіночого роду вживається флексія **-ою** або **-ой**: *ра'д'їє ду'шоју, уд'вох із у'боршчиц'оју, ја тоску'вају за сво'їеју зем'л'оју; ја /їзди'у за 'вал'ої*. Але можна зустріти й флексію **-єю**: *за'жареної хо'т'аби о'л'їеју тї'їеју; шч'е була ш'кол'ницеју*.

Особливо широко представлені паралельні форми давального й місцевого відмінків однини в іменниках жіночого роду з основами на **г, к, х**. В одних випадках тут відбувається чергування задньозаконних основи з свистячими, як в українській загальнонародній і літературній мові, а в інших воно відсутнє, як у російській мові. Порівняймо: *у 'лаўк'ї, в со'рочк'ї, на но'з'ї, на 'каторгї, обста'новц'ї, у 'води'ї, б'їбл'їотек'ї, на оста'новц'ї, на 'воздус'ї*.

При відмінюванні іменників жіночого роду спостерігаємо в родовому відмінку множини паралельно вживані нульову флексію і флексію **-ів**, перенесену з парадигми іменників II і III відміни: *те'пер не^н г'рајут' та'ких с'ваїб, як 'ран'ше; ба'гато свај'б'їу гу'л'али восе'ни; і морожї'на і канфет купїла; канх'вем'їу 'поўн'ї кар'мани понахва'тала*. Трапляються факти, що можуть бути з'ясовані як результат взаємодії форм іменників чоловічого роду II відміни з чистою основою і з флексією **-ів**: *д'вадц'ат' го'д'їу жи'ла 'ж'їнка; в мене мати старен'ка – деў'яносто ш'їст' год^н ..*

Іменники жіночого роду в місцевому відмінку множини мають поряд з флексією **-ах** закінчення **-ам**: *по голо'вах, на дїв'чатах, з одного боку, і по квар'тирам, по п'я'там* – з другого.

Невідмінювані іменники іншомовного походження на голосний в переважній більшості відмінюються, але зустрічаються і безфлексійні форми, нормативні з погляду літературної мови: *ми по 'к'їнах не^н хо'дили, хо'дили ў 'к'їно ў 'город^н, ну ў к'їно с'ходимо*.

Паралельні форми в числівниках і займенниках в цілому досить обмежені. У числівниках відзначимо форму типу у **третьом** – у **третім** – у **третьому**: *онучечка у шторому класї, у т'рет'їм од нас дво'р'ї, ў с'їм'надц'атом го'ду*.

Порядкові числівники виявляють паралельні флексії в місцевому відмінку: *ў д'вадц'ат' т'рет'ом-чет'вертом 'роц'ї; а ў 'сорок 'с'ом'їм о'це насту'пила голо'доўка; во'ни пере'їхали ту'ди ў 'тис'ач у д'вац'ат' чет'вертому 'роц'ї; у вос'емдесят деў'ятому го'ду*.

Впадають в око паралельні відмінкові форми займенників, що є також наслідком фонетичної варіабельності. Обмежимося переліком паралельного вживання займенників без широких контекстів: *мо'ього, тво'ього, мо'го; мо'єму, мому, мо'єму; сеї год^н, цеї ден', ц'о'го дн'а; 'тої, т'ї'їеї, т'ї'ї; при нї, на /їому, за /їого, ў м'ї'н'ї*. Наведемо кілька прикладів у контекстах: *о'це ц'ї'їеї зат'їрки / за'жареної хо'т'аби о'л'їеју тї'їеју; /л'уди не^н 'мерли ў 'наш'їм /їмен:о си'ї'ї; н'ї'ї:а /н'їс'л'а та'кої о'ї'їети*.

Порівняно небагато паралельних форм у дієвідмінюванні, але вони виступають систематично. Відзначимо паралельні закінчення **-мо, -м** в першій особі множини теперішнього часу, з яких останнє є усномовним: *ми ни^е 'можемо одна без^с 'одноji; 'm'iki ŷstaje'mo зразу начи'најем грат' ŷ фут'бол; 'будим 'сина при'ли'ват'; 'v'iku дожи'вајем; ну ŷ к'іно с'ходимо; во'ни ж^и не ŷсе зам'іч'али, шо ми јих 'л'убимо; ми похо'вајемо јім карту'зи, а по'том помо'гајем јім шу'кат'.*

Наступна паралель зумовлена одночасним вживанням у третій особі однини теперішнього та майбутнього доконаного дієслів I дієвідміни літературної форми на **-е, -є** і стягненої флексії. Крім того, дієслова II дієвідміни у третій особі однини відповідно до літературної флексії **-ить, -їть**, мають закінчення **-е**, так створюється система дублетних закінчень: *'m'iki те ї 'робе, шо 'модн'іч'aje; v'ін n'puidе та ї не^и 'воз'ме; ни^е 'роде 'сутки, ни^е 'роде пі'нто'ра; шо мій го'рот^о vu'ходе до ста'ї'ка; v'ін 'm'iki ми^ен'і сн'і'ва.*

Поряд з яскравою рисою відмінювання дієслів у південно-східному наріччі української мови, що виявляється у відсутності чергування приголосних основи, в цій говірці села допускаються й літературні форми з чергуванням: *хо'д'у, кру'т'у; пуш'ч'у; во'з'у, но'с'у, їзд'у, пус'т'у; x'од'жу; нід'ход'у, хо^а'д'у.*

Як і літературна мова, пальмирівська говірка має інфінітиви в обох варіантах – із суфіксами **-ть** і **-ти**, хоча кількісно форми на **-ть** переважають: *роска'зат', за'помнит', вигодуват', чи'тат', сн'і'ват' про'дат'; прода'вати, ска'зати; прили'ват', ска'зат', по^аст'ројит', рват'; забу'вати, сн'рашчувати.*

Відповідно до літературної норми в говірці виступає й паралелізм часток **-ся** та **-сь** у зворотних дієсловах: *зби'ралис', v'it'цy'ралас', насп'і'вајуц':а, нап'лачуц':а, за'помнилос', позна'комилис'а, за'помнилос'а, ку'пац':а, оста'лас', назив'алос'а, зуст'p'ілис'а, 'чy'чy'с'а, ŷ'чилас'а; також ці частки часто зазнають ствердіння: гу'л'ajeца, соб'і'рајуца, оста'нутса, за'с'epд'ица, назив'ал'іс', вилу'мал'іса, пооп'ич'атса.*

Вияв паралельних форм у пальмирівській говірці надзвичайно різноманітний. Вони виступають в мові однієї особи, їх можна спостерігати навіть в одному реченні. Однак частіше спостерігаються вони у різних мовців. Вікова диференціація при цьому присутньої ролі не відіграє.

Лексичні особливості

Українське просторіччя засвоїло значно більшу кількість запозичень з інших, сусідніх мов, ніж літературна мова. Про ненормативні запозичення на рівні саме українського просторіччя, а не діалектів або жаргонів, можна говорити, очевидно, тільки щодо двох мов, які мали найбільший вплив на українську мову, – російської і польської. Якщо хвиля ненормативних русизмів на кінець XX ст. покрила собою фактично територію функціонування «материкової» української мови, то просторічні полонізми є ознакою західноукраїнських земель, насамперед Галичини і Волині.

Так, «численні невмотивовані русизми значною мірою витіснили у просторіччі Східної України власне українську лексику на рівні побутового спілкування» [4, 144]. Такий мовний процес характерний і для мовлення пальмирівців: *б'і(е)сно'коітис'а* «турбуватися»; *воби'ч'е (он'ше)* «взагалі»; *ŷ 'обш'ем (ŷ оп'шем)* «загалом»; стверджувальна частка *да* «так»; *ду'рак* «дурень»; *з(д)р'а* «даремно»; *зна'коміі, зна'комство, зна'комитис'а* «знайомий, знайомство, знайомитися»; *'каждий* (контаміновані форми з укр. *'кожний, 'кожен*: *'кажний, 'кажин*); *'ладно* «газд»; *л'і'чи'ти* «лікувати»; *м'і'шати* «заважати»; *на'в'ерно* «напевно»; *моло'д'ож* «молодь»; *виход'није* «вихідні; шч'ас

«зараз»; *coverшен:о/л'етн'а* «повнолітня»; *к'риша* «дах»; *сооб'ш'ч'ати* «повідомляти»; *н'і/з':а* «не можна»; *'нада* «треба»; *н(а)'равитис'а* «подобатися»; *полу'ч'ати* «одержувати»; *'помнити, за'помнити* «пам'ятати, запам'ятати»; *жил'ю, 'жит'ел'ства* – тут «житло»; *посл'і(е)дн'її* «останній»; *пош'ти* «майже»; *с'іч'ас* «зараз»; *с'у'да, ту'да* «сюди, туди»; *'тоже* «теж»; *ун'ям'* «знову»; *хо'роший*, а особливо прислівник і предикатив *хара'шо*, у мові багатьох навіть освічених людей – фонетично українізований варіант *хорошо* (замість «добре, гаразд»).

Серед лексем, особливо тих, що з'явилися безпосередньо недавно теж зустрічаються просторіччя: *каран'даш* «олівець», *ка'ч'ел'а* «гойдалка», *л'ікарство* «ліки», *у'т'уг* «праска», *бо'ти(і)нки* «черевики» та інші. А також у назвах страв, напоїв і т.ін.: *'водка* «горілка», *кар'тошка* «картопля», *'сахар'* «цукор», *канх'вети* «цукерки», *мо'рожене(о)* «морозиво». У назвах культурно-побутових, медичних та інших закладів: *бол'ниц'а* «лікарня», *мага'з'ін, ро'дом* – від рос. «родильний дом», *сто'лова, сто'лоука* «їдальня», *«с'кора» «с'кора 'помошч'»* – про автомобіль швидкої допомоги.

Явище ненормативного калькування є хоч і не таким помітним, як безпосереднє лексичне запозичення, проте також досить продуктивним джерелом поповнення місцевого просторіччя. Таке явище невмотивованого, нічим не виправданого вживання російських слів замість відповідних українських у розмовній мові людей є ознакою незнання норм літературної мови. Суржик, як мовне явище, досить негативно впливає на культуру, чистоту мовлення мешканців Степової України.

Також у мовленні пальмирівців можна зустріти й такі діалектизми: *мун'д'ери* «варена нечищена картопля»; *ота'мо, ота'моч'ки* «там»; *т'іч'ок* «зібрання людей, зокрема молоді»; *ви'р'ажини, п'роводи* «виряджання в армію»; *с'к'іки* «скільки»; *'тамока* «там»; *му'зик'і* «музиканти»; *те'перека* «тепер»; *бута'л'ок* «трехлітрова банка»; *вило'мітиса* «не погоджуватись»; *напро'тивуйе* «назустріч»; *'форточ'к'а, ка'л'ітка* «хвіртка».

Також цікавим виступає функціонування неозначених займенників із часткою *кой-* замість *де-*: *'който, койко'ли, койја'ка* в значенні «дехто, деколи, деяка».

Синтаксичні особливості

Синтаксична система, як зазначають дослідники середньонаддніпрянських говорів В. Брахнов, П. Бузук, В. Ващенко, П. Гнедич, О. Дорошкевич, М. Кривчанська, П. Лисенко, В. Чабаненко та інші, відзначається багатством та довершеністю різноманітних словосполучень, простих та складних речень. У цілому ж вона майже збігається з синтаксичною системою загальнонародної української літературної мови.

Місцева говірка має низку синтаксичних особливостей, які виступають як паралелі до літературно-нормативних. Серед них можна виділити такі:

1) Іменна частина складеного присудка, виражена іменником, прикметником, числівником, вживається в називному відмінку: *ја була с'тарша* поряд з літературною нормою (орудний відмінок): *'ви'ч'і'с'а ја ї ста'у тракто'ристом.*

2) У ролі обставини місця (напрям дії) замість загальноживаного прислівника *куди* виступає *де*: *де вона по'їхала?*

3) Конструкція керування, що вказує на приналежність, твориться з родовим відмінком типу *занедужала у мене жінка*, *у мене є* та називним – *занедужала моя жінка*, *я маю*: *у 'мене јес'т' а'дин м'її 'соб'ствен:ий / шо в'ін 'т'іки ми'н'і сп'і'ва; 'мају т'роје д'і'теї.*

4) Прийменниково-безприйменникові конструкції зі значенням порівняння: *син вищий від / од / за батька і син вищий батька: у / јуност'і буу ак'тиу'н'ишим од д'ругих; /наша с'ім'ја була б'ід'н'иша в'ід /іниих.*

Синтаксична структура складного речення в пальмирівській говірці в основному така ж, як і в сучасній літературній мові. З місцевих особливостей синтаксису складного речення досить поширеним є явище, коли сполучники **що, щоб** мають фонетичні варіанти **шо, шоб**^п: *в'ін п'риіде та ї не^у /'wɔz'me / бо на'v'ерно wo'но ш /нада, шоп ха'ракт'ерами с'ходилис', с'тали до'росл'иш'і; це за /тижден', ну шоп^о і пода'рунок ш^ж е ш приго'товили, шоб /сами ш прив'ели се'бе у по'р'адок; ну /можє там је та'к'іје, шо оста'нутса /л'уд'і; а јес'т та'к'іје, шо н'е в'ідерж'л'iv'іје, а јес'т та'к'іје шут'л'iv'іје /л'уд'і.*

Отже, проаналізований матеріал дозволяє стверджувати, що говірка села Пальмирівка органічно входить до середньонаддніпряньського говору і виявляє спільні риси з іншими наріччями української мови, причиною чого стали тривалі міграційні процеси. Зрозуміло, що говорити певніше про загальний або локальний характер розглянутих у статті говіркових рис поки що не доводиться, оскільки обґрунтування таких висновків вимагає залучення до розгляду відповідного фактичного матеріалу з усіх населених пунктів П'ятихатського району Дніпропетровської області.

Список використаної літератури

1. Мартинова Г.І. До проблеми генези середньонаддніпряньського діалекту / Г.І. Мартинова // Мовознавство: Науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні. – Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. – 2007. – Вип. 2. – С. 10-16.
2. Вашенко В.С. Про лексичну систему сучасних говорів Наддніпрянщини / В.С. Вашенко. В кн. Сучасні говори Наддніпрянщини. – Дніпропетровськ, 1969. – С. 3-11.
3. Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. – С. 703-720.
4. Товстенко Л.О. Запозичення з інших мов як одне з джерел поповнення просторічної лексики /Л.О. Товстенко // Ономастика і апелятиви. – Дніпропетровськ, 2000. – Вип.12. – С. 143-150.

Анатолій Поповський

Особенности говора села Пальмировка Пятихатского района Днепропетровской области

В статье рассматривается история заселения ареала говора и его фонетические, морфологические, лексические, синтаксические особенности в современной живой речи.

Ключевые слова: говор, междиалектные контакты, миграционные движения, фонетико-морфологические, лексические и синтаксические элементы живой речи.

Anatoliy Popovskiy

The peculiarities of the Palmirovka village patois of Dnipropetrovsk region Pyatikhatskyi District

The article highlights the history of the patois' dissemination and its phonetic, morphological, lexical and syntactic features of contemporary living speech.

Key words: patois, dialect, interdialectal contacts, migration movements, phonetic, morphological, lexical and syntactic elements of living speech.